

O ARISTOTELOVSKOM CHÁPANÍ PREDIKÁCIE (IV)

Stanislav SOUSEDÍK – Pavel CMOREJ

(31) CMOREJ, P.: Nekritizoval som vymedzenie akcidentu ako súcna, ktorého subjektom je substancia, ale ako súcna, ktoré je na substancii alebo v nej, lebo také vymedzenie je úzke, nehodí sa predsa na vzťahy. Mám váš zvrat „súcno, ktorého subjektom je substancia“ pokladať aj za definiens nového vymedzenia akcidentu, alebo je to len iná charakteristika súcna, ktoré je na substancii alebo v nej? Nech je tak či onak, myslím, že by to nebola výstižná definícia ani charakteristika, lebo zahŕňa aj vlastnosti.

Všimnime si teraz vetu „Peter je od vrcholu Snežky vzdialený 1 km“ (PS), ktorú uvádzate v zdôvodnení svojej teórie vzťahov. Súhlasím s tým, že v tejto vete tvrdíme, že Peter má vlastnosť byť od vrcholu Snežky vzdialený 1 km a že vrchol Snežky túto vlastnosť nemá. Vetu (PS) môžeme totiž rozložiť na meno „Peter“ (P) a jednoargumentový predikát „je od vrcholu Snežky vzdialený 1 km“ (Vs), ktorý signifikuje vlastnosť. Keďže túto vlastnosť majú iba individuá, ktoré sú k vrcholu Snežky vo vzťahu byť od neho 1 km vzdialené, ide o tzv. *vzťažnú* vlastnosť, teda vlastnosť podmienenú vzťahom. Túto vlastnosť má každý predmet, ktorý je od vrcholu Snežky 1 km ďaleko. Vrchol Snežky túto vlastnosť nemá, lebo nie je v uvedenom vzťahu k sebe samému. Vetu (PS) môžeme však rozobrať aj na dvoargumentový predikát „byť 1 km vzdialený od“ (Vod) a argumenty „Peter“, „vrchol Snežky“ (S). Rozsahom tohto predikátu a ním signifikovaného vzťahu je množina usporiadaných dvojíc (a, b), ktorých členy sú od seba 1 km ďaleko. Predpokladám, že v tom všetkom sa zhodneme, uvádzam to len ako podklad pre ďalšiu diskusiu.

Položme si teraz otázku, ktorý z výrazov získaných logickou analýzou vety (PS) sa vzťahuje na dištančný vzťah Petra k vrcholu Snežky, teda na jeden z Petrových akcidentov. Výrazy P, S to určite nie sú a z vášho tvrdenia o (PS) je zrejmé, že to nie je ani výraz Vs, ktorý signifikuje vlastnosť. Myslím, že to nebude ani výraz Vod, v ktorom chýba odkaz na Petra aj Snežku. Z vašich formulácií súdím, že by to mohol byť výraz „dištančný vzťah Petra k vrcholu Snežky“, ale v ňom mi chýba odkaz na vzdialenosť 1 km. Najvhodnejším kandidátom sa mi zdá výraz „vzťah Petra (resp. Petrov vzťah) byť od vrcholu Snežky vzdialený 1 km“. Nevieť, či budete s týmto kandidátom súhlasiť, ale podľa mňa tento výraz nie je z hľadiska logickej syntaxe správne utvorený, pretože byť od vrcholu Snežky vzdialený 1 km nie je vzťah, ale vzťažná vlastnosť. Na vzťah sa v ňom vzťahuje iba jeho časť Vod. Ak ide naozaj o vzťah, akým dvoargumentovým predikátom by ste ho vyjadрили? Azda výrazom „je vo vzťahu byť od vrcholu Snežky vzdialený 1 km“? Lenže z analýzy, ktorú ste sami

naznačili, je zřejmé, že „byť od vrcholu Sněžky vzdálený 1 km” je jednoargumentový predikát označující vlastnost, a nie vzťah. Peter je subjektom vzťažnej vlastnosti, ktorú označuje Vs, ale nie je subjektom vzťahu signifikovaného dvojarumentovým predikátom Vod.

Azda nebude na škodu uviesť aj jednoduchší príklad. Predpokladajme, že Peter je starší (St) ako Ján (J). Potom Peter má vlastnosť byť starší ako Ján a je vo vzťahu St k Jánovi. Výraz „Petrov vzťah byť starší ako Ján” nie je podľa mňa správne utvorený (detto „vlastnosť byť starší”), lebo výraz „je starší ako Ján” signifikuje vzťažnú vlastnosť, a nie vzťah. Peter je subjektom vlastnosti $(\lambda x)(St(x, J))$ (býť starší ako Ján), Ján je subjektom vlastnosti $(\lambda y)(St(P, y))$ (býť individuom, od ktorého je Peter starší, teda býť mladší ako Peter), ale subjektom vzťahu St môže býť iba usporiadaná dvojica indivíduí (pravda, ak pod subjektom nerozumieme jednotlivé členy takých dvojíc). Čo vôbec znamená býť subjektom vzťahu?

Aby sme neodbočovali, otázku vymedzenia jednoduchých akcidentov ponechám teraz radšej otvorenú. Vrátim sa k nej pri vhodnejšej príležitosti.

(31) SOUSEDÍK, S.: Pojem akcidentu považujú v rámci našej diskuse za primitívny, tedy formálne nedefinovatelný. Snažím se proto význam slova „akcident” priblížiť a jaksi sugerovat příklady a záměrně r ů z n ý m i, převážně metaforicky zabarvenými vyjádřeními. Na každý pád je akcident reálné jsoucnó, které je v/na substanci (= reálné jsoucnó, jehož subjektem je substance). Vlastnost je naproti tomu intenciální jsoucnó (týkající se v některých případech i do jejího rámce zahrnutých jsoucné reálných). Vlastnost není na rozdíl od akcidentu v substanci, nýbrž se o ní pouze vypovídá. Vzpomenete si jistě na velmi známou pasáž z Aristotela, ze které je toto vysvětlení téměř doslova převzato.

Děkuji vám za vaši vtípnou a pro mne podnětnou kritiku mého pojetí vztahů. Tato vaše kritika se zakládá na rozlišení mezi vztažnými vlastnostmi a vztahy v přesném smyslu. K tomu: Domníváte se, že lze větu PS (“Petr je vzálený od vrcholu Sněžky 1 km”) analyzovat dvojím způsobem. Druhý z těchto způsobů, při němž jsou výsledkem rozboru argumenty „Petr”, „vrchol Sněžky” a binární predikát „být vzdálený 1 km od” považují ve vědomém rozporu s obecně přijímaným míněním za nesprávný. Údajný predikát „být vzdálený 1 km od” totiž není predikát, protože jej v přirozeném jazyku nemůžeme o ničem smysluplně vypovídat. Známa představa, že jej vypovídáme o obou argumentech, vzniká ne dost reflektovanou a velmi povážlivou revizí přirozeného jazyka. Pro obor formální logiky je tato revize sice asi neškodná, možná dokonce užitečná, budovat na ní ontologickou argumentaci se mi však zdá neopatrné.

Rád bych si při této příležitosti s vaší pomocí vyjasnil určitou nejasnost, kterou v souvislosti s naukou o binárních (a obecně víceargumentových) „predikátech” pociťuji. Těchto predikátů se podle těch, kdo věří v jejich existenci, užívá k vyjádření tvrzení, že ta a ta individua jsou v daném pořadí ve vztahu dejme tomu R. Protože „být v daném pořadí” je však rovněž vztah (nazvěme jej P), znamená to, že se predikátu R užívá k tvrzení, že dvojice individuí, která je ve vztahu R, je i v určitém jiném vztahu R. Výrokem $R(a,b)$ tedy konstatujeme vždy (nejméně!) dva vztahy. Rozumím tomu správně?

(32) CMOREJ, P.: Len opakujem, že bez ohľadu na to, či pojem akcidentu je primitívny alebo definovaný, jeho charakteristika ako súcna, ktoré je v/na substancii, sa mi zdá neadekvátne. lebo je úzka, nezahŕňa totiž vzťahy, kým jeho charakteristika ako súcna, ktorého subjektom je substancia, je zasa široká, lebo zahŕňa aj vlastnosti (prinajmenej niektoré). Pri tejto príležitosti mi zišla na um otázka, či si Aristoteles nemýlil vzťahy so vzťažnými vlastnosťami, resp. či by sa jeho pojem vzťahu-akcidentu nedal explikovať ako vzťažná vlastnosť. Možno budete protestovať, lebo podľa vás vlastnosti sú intencionálne a akcidenty fyzické entity. Stačí to však na odmietnutie naznačenej explikácie? Napokon, čo fyzického je na dištančnom vzťahu Petra k vrcholu Snežky? Je to priestoročasová entita? Kde sa nachádza? Azda v/na Petrovi? Akým fyzikálnym skúmaním Petra by sme ju mohli nájsť v/na Petrovi?

Tvrdíte, že výraz „byť vzdialený 1 km od“ nie je predikát, lebo ho nemôžeme o ničom (ach, tie zápory v slovenčine!) zmysluplne vypovedať. Nedokazuje však každá zmysluplná veta formy „a je vzdialené od b 1 km“ opak? Keď k tomu prirátame fakt, že vieme, ako zistiť, či dané objekty a, b sú vo vzťahu, ktorý tento predikát signifikuje, teda máme jasnú celkovú predstavu o jeho rozsahu, čo nám ešte bráni priznať mu zmysluplnosť? Pravda, treba si uvedomiť, že tento predikát sa nevypovedá ani o samom a, ani o samom b, ale o oboch objektoch *vzatých* v určitom poradí. Prípúšťam, že zvrat „je vzdialené od ... 1km“ je kostrbatý a pôsobí torzovito alebo, ako by povedal Frege, nenásytene, ale to by nás nemalo mýliť. Tento dojem vyvoláva mnoho viacargumentových predikátov. Možno existujú prirodzené jazyky, v ktorých má jeho významový ekvivalent omnoho „zmyslupnejšiu“ podobu. Nemyslím si, že posledným arbitrom pri rozhodovaní o takých problémoch je prirodzený jazyk. Vedy si so zreteľom na svoje kognitívne zámery neraz musia budovať vlastné jazyky alebo konštruovať špeciálne výrazové prostriedky, pretože v prirodzenom jazyku ich jednoducho niet. Sú tieto jazyky alebo výrazy preto nezmyselné? Existuje mnoho vzťahov, ktoré sa nedajú v danom prirodzenom jazyku vyjadriť, v každom prípade nie výrazmi, ktoré sú podľa gramatiky tohto jazyka správne utvorené a v istom zmysle úplné. Napokon, nepôsobia viac alebo menej nezmyselne aj výrazy ako „... je starší ako ...“, „... nachádza sa medzi ... a ...“, „... je na juh od ...“, „... pred ... ohovára ...“ a pod.?

Ak výrazu „byť 1km vzdialený od“ uprieme zmysluplnosť a poprieme, že je to výraz signifikujúci vzťah, nebudeme môcť tvrdiť, že výraz „byť 1 km vzdialený od vrcholu Snežky“ signifikuje vzťažnú vlastnosť. Prídeme totiž o vzťah, pomocou ktorého je táto vlastnosť koncipovaná (Tichý by povedal „konštruovaná“), pretože v tomto výraze bude chýbať časť, ktorá signifikuje tento vzťah. Nemôžem vám tu nepoložiť otázku, ktoré výrazy možno podľa vás zmysluplne vypovedať o dvojiciach, trojiciach, ... n-ticiach objektov a čím sa vyznačujú? Existujú vôbec také výrazy?

Nemyslím si, že by sa vo výroku $R(a, b)$ konštatovali obidva vzťahy, o ktorých píšete v poslednom odseku svojej repliky, teda jednak to, že a je vo vzťahu R k b, jednak to, že a je v určitom usporiadaní P pred b. Predpokladajme, že Peter je starší ako Ján a Ján je menší (Men) ako Peter. To znamená, že obidva výroky „St(Peter, Ján)“, „Men(Ján, Peter)“ sú pravdivé, a teda zlučiteľné. Keby sa však v prvom z nich

navyše konštatovalo aj to, že P(Peter, Ján), a v druhom to, že P(Ján, Peter), uvedené výroky by neboli zlučiteľné, lebo P nie je symetrický vzťah (čiže ak platí P(Peter, Ján), neplatí P(Ján, Peter) a naopak). Úvahou o dvojici výrokov „Ján prenasleduje Petra“, „Peter je prenasledovaný Jánom“ pridáme k tomu istému záveru.

(32) SOUSEDÍK, S.: Mnohé z toho, čo říkáte, považuji za výstižné, v niektorých bodech se vám však pokusím odporovať.

1) Charakteristika akcidentu jako jsoucna, které je v (= v/na) substancí, je podle mého mínění adekvátní. Uvádíte-li proti ní, že nezahrnuje vztahy, je to proto, že je vám – doufám, že pouze prozatím – zatěžko uznat za přijatelnou tezi, že je vztah akcident, který je (stejně jako jiné typy akcidentů) v substancí, ale který se (na rozdíl od jiných typů akcidentů) ještě nějaké další nejméně jedné substance týká.

Poznamenávám mimochodem a jaksi jen „pod čarou“, že rozvinutá aristotelská tradice rozlišovala od dob Dunse Scota trojí typ vztahů, kategoriální, transcendentální a intencionální. Charakteristika, kterou jsem uvedl, se týká pouze vztahů kategoriálních (v dalším pouze „vztahů“), které jsou podle mého mínění nejvhodnějším východiskem pro studium ontologie vztahů v širokém smyslu.

Vztahy jsou (stejně jako všechny ostatní akcidenty) reálná jsoucna, na jejichž základě můžeme koncipovat vztahové vlastnosti, což jsou jsoucna intencionální. Připomínám, že akcident je v substancí, kdežto vlastnost se k substancí (resp. jinému typu individua) vztahuje vztahem oslabené identity. Jazykově označujeme individuální akcidenty výrazy typu „Sokratova statečnost“ (příklad absolutního akcidentu) či „Sokratova vzdálenost 1 km od Platóna“ (příklad relativního akcidentu).

2) Zastávám stanovisko, že některé akcidenty jsou fyzické entity, některé akcidenty (jmenovitě vztahy) však nikoli. Veškeré akcidenty, a to i vztahy, jsou však reálná jsoucna. Ač vztahy nejsou fyzické entity, mají nicméně substance vztahy v určitém čase a na určitém místě: Petr není vzdálen od vrcholu Sněžky 1 km kdykoli a kdekoli.

3) K posledním dvěma odstavcům vaší repliky: Netvrdil jsem, že výraz „být vzdálen 1 km od“ není smysluplný, jak mi připisujete, nýbrž jsem tvrdil, že jej o ničem v přirozeném jazyku nelze smysluplně vypovídat, tj. že to není predikát. Výraz „Petr je vzdálen 1 km od“ není přece smysluplná věta!

To, na co chci touto „trivialitou“ upozornit, je, že rozbor věty „Petr je vzdálen 1 km od vrcholu Sněžky“, kterým jste mi zamýšlel ukázat, jak dospíváte k pojmu binárního predikátu „být vzdálen 1 km od“, obsahuje nezdůvodněný myšlenkový skok spočívající v svévolném prohlášení určité části analyzovaného výrazu, která sama o sobě nemůže být nikdy predikátem, za predikát.

Nepovažuji přirozené jazyky za nějaké nedotknutelné sacro-sanctum a sdílím vaše přesvědčení, že je tyto jazyky v odůvodněných případech třeba korigovat. K těmto případům však nepočítám predikativní vlastnosti v přirozených jazycích obvyklé.

Velmi se mi líbí, jak elegantně ukazujete, že u výroků formy R(a, b), tedy např. Větší než (Šaron, Arafat) nekonstatujeme dva vztahy, nýbrž jen jeden. S tím zcela souhlasím a uvažuji dále takto: Mám-li užít R k pravdivé výpovědi, musím vzít a, b v určitém pořadí. Jak ale zjistím, v jakém pořadí je mám brát? Asi byste mi poradil,

abych se v televizi podíval na Šarona a Arafata a uvidím-li, že je Šaron větší než Arafat (a mohu-li tedy pravdivě Šaronovi připsat relativní vlastnost „být větší než Arafat“), pak abych Šarona vzal jako v pořadí prvního. Výroky typu $R(a, b)$ konstatují tedy vskutku jen jeden vztah, ovšem jen za předpokladu, že znám jiný vztah, vztah pořadí, v jakém mám a, b „vzít“. Toto pořadí není otázkou pouhé syntaktické konvence, nýbrž má zřejmě nějaký základ v realitě. Záleží přece na reálné výšce Arafata i Šarona v jakém pořadí je máme vzít, chceme-li se pravdivě vyjádřit o výškovém vztahu, který mezi nimi je. Mluví-li se tedy v souvislosti s binárním predikátů o pořadí, v jakém musíme brát a, b , mluví se tím „zakamuflovaným“ způsobem o vztažných vlastnostech a jejich prostřednictvím o akcidentech. Shrnuji: Výroky formy $R(a, b)$ vyjadřují buď nemotorným způsobem totéž, co výroky, ve kterých se a přisuzuje vztažná vlastnost R , v jejímž rámci je zmíněno b , anebo tyto výroky nemají smysl.

Je-li tomu tak, znamená to, že denotátem vztahu Větší než je množina dvojic uspořádaných tak, že o prvním členu lze pravdivě predikovat vztažnou vlastnost, v jejímž rámci je zmiňován člen druhý. Protože akcident, na jehož základě je vztažná vlastnost koncipována, je reálný, mluvíme pomocí vztahových vlastností o reálném světě.

(33) CMOREJ. P.: Nevím, či dobře rozumiem vášmu tvrdeniu, podľa ktorého vzťahy *nie* sú fyzické entity. Veď podľa vás vzťahy sú akcidenty a tie ste na niekoľkých miestach – v ktorých bola reč o individuových akcidentoch – charakterizovali ako fyzické predmety (napr. v replike 9, bod d), v replike 11 a aspoň nepriamo určite aj inde). Pre každý prípad pripomínam, že sme sa dohodli uvažovať len o akcidentoch individuí, takže aj naše úvahy o vzťahoch by sme mali obmedziť na vzťahy individuí. Je tu aj naša dohoda o chápaní fyzických predmetov, ktorú ste potvrdili hneď na začiatku 9. repliky, kde píšete, že výraz „fyzický predmet“ bude pre nás znamenať „entitu, ktorá sa skladá z fyzických (t. j. rozlehlých) častí a vyznačuje sa tým, že zaujíma niejaké miesto v čase a priestore“. Z toho vyplýva, že aj individuové akcidenty sú rozľahlé predmety zaujímajúce miesto v čase a priestore. Preto som vám v replike 29 položil otázku, či existujú jednoduché akcidenty, ktoré sa ako rozľahlé predmety skladajú iba zo seba samých, resp. či všetky akcidenty sú zložené entity, a to buď v tom zmysle, že obsahujú iné akcidenty ako svoje časti, alebo sa skladajú z fyzických predmetov, ktoré nie sú akcidenty. Napríklad guľatost je pravdepodobne atomárny akcident, ktorý neobsahuje iné akcidenty ako svoje časti, hoci neviem, či je fyzicky jednoduchý (replika 30) Na druhej strane teplota vody v určitom hrnci sa môže skladať z rôznych teplôt prislúchajúcich jednotlivým vrstvám vody (v dolných môžu byť teploty nižšie ako v horných).

Nerozumiem ani vášmu chápaniu predikátov. Od istého času som začal mať podozrenie, že za predikáty pokladáte iba výrazy, ktoré sa v modernej logike nazývajú jednoargumentové. Potvrďuje sa mi čoraz viac. Zvrat „byť vzdialený 1 km od“ nie je podľa vás výraz, ktorým možno v prirodzenom jazyku o niečom zmysluplne vypovedať, a preto to nie je predikát. Domnievam sa, že ho možno tak vypovedať (po zmene „byť“ na „je“), ale o dvojiciach predmetov vzatých v určitom poradí, čo vy

spochybňujete. Výrazy utvorené pomocou neho a dvoch mien týchto predmetov sú predsa zmysluplné výroky. Neviem, prečo v tom vidíte „velmi povážlivou revízi prirodzeného jazyka“. Keby sme sa náhodne zvoleného respondenta opýtali, o čom vypovedá výrok „Peter je od vrcholu Snežky vzdialený 1 km“, najskôr by nám povedal, že o Petrovi a vrchole Snežky a možno by dodal, že aj o vzdialenosti medzi nimi (nie je vylúčené, že by jednotlivé zložky uviedol v inom poradí).

Nie som si tiež istý, či to, čo tvrdíte o zvrate „byť vzdialený 1 km od“, má platiť iba o ňom, alebo to mám chápať ako ilustráciu všeobecnejšieho tvrdenia, že žiadny výraz, ktorý dáva výrok až po zreťazení s aspoň dvoma argumentmi (individuovými menami), nie je predikát. Pravdepodobne k druhej alternatíve smeruje vaše zhrnutie, že výroky „formy $R(a, b)$ vyjadrujú buď .. totéž, čo výroky, ve ktorých se prísuzuje vztažná vlastnosť [daná vzťahom] R , v jejímž rámci je zmíněno b , alebo tyto výroky nemají smysl“. Ďalej však píšete, že ak je to tak, „denotátom vzťahu [snád' výrazu] „väčší než“ je množina dvojíc usporiadaných tak, že o prvím členu lze pravdivě predikovat vztažnou vlastnost, v jejímž rámci je zmiňován člen druhý“. Tomu nerozumiem z viacerých dôvodov. Čo značí „ak je to tak“? Že tieto výroky nemajú zmysel? Ak áno, ako s tým súvisí denotát „vzťahu“ či výrazu „väčší než“? A čo tu znamená výraz „vzťah“? Veď výraz „byť väčší než“ sa nevzťahuje na akcident a ten nie je množinou usporiadaných dvojíc.

Znovu vám musím položiť otázku: Ktoré výrazy možno zmysluplne vypovedať o dvojiciach, trojiciach, ..., n -ticiach objektov? Nie sú to práve výrazy, ktorým upierate predikátovosť? Ako by ste charakterizovali výrazy, ktoré považujete za predikáty? Ak výrazy, akým je „byť vzdialený 1 km od“, sú zmysluplné, aká je ich syntaktická funkcia vo vete a ich sémantika, keď to nie sú predikáty? Na čo sa vzťahujú? A akú rolu má tento výraz v predikátoch tvaru „je vzdialený 1 km od K “, v ktorých „ K “ je konštantný výraz označujúci určité miesto v priestore? Myslím, že bez odpovede na tieto otázky nemožno adekvátne vysvetliť ani syntax a sémantiku výrazov signifikujúcich vzťažné vlastnosti („byť 1 km vzdialený od K “), ani syntax a sémantiku výrazov, ktoré sa podľa vás vzťahujú na akcidentálne chápané vzťahy („Petrova vzdialenosť 1 km od K “).

(33) SOUSEDÍK, S.: K otázce akcidentů: a) Psal jsem, že akcidenty jsou fyzické entity, což může znamenat buď: „všechny akcidenty“, anebo: „některé akcidenty“. Správné je druhé čtení. Připouštím však, že jsem o věci psal tak, že ve vás mohl snadno vzniknout dojem, že mluvím o všech akcidentech.

b) Zavedu dva nové termíny, „o sobě“ a „vlivem jiného“. K objasnění významu postačí, jak doufám, příklad: Voda je o sobě bez chuti, vlivem soli však může být slaná. S užitím této terminologie: Všechny akcidenty jsou o sobě jednoduché (tj. nemají rozlehlé části, nejsou fyzickými entitami). Některé akcidenty nabývají rozlehlé části vlivem tělesa, které modifikují.

Připojuji informaci, která je možná v nynějším stadiu naší diskuse ještě předčasná: každá substance je o sobě jednoduchá (nemá rozlehlé části, nýbrž má pouze části metafyzické: není tedy fyzickou entitou v našem slova smyslu). Některé substance jsou díky své esenci nutně modifikovány akcidentem kvantivy, díky němuž již nejsou

jednoduché, nýbrž rozlehlé. (a jsou tedy fyzickou entitou). Díky tomu, že jsou rozlehlé, mohou být dále modifikovány některými dalšími akcidenty, které, ač o sobě jednoduché, se vlivem tělesa, které modifikují, samy stávají rozlehlými (tak např. teplota se vlivem kvantity tělesa, které modifikuje, sama stává něčím kvantitativním, rozlehlým, něčím, co má části. Některé akcidenty (jedná se o kvality, srov. Aristotelés. Kategorie, kap. 8) mohou modifikovat různé části tělesné substance v různém stupni intenzity.

c) Aplikace na vaše příklady: Akcident kulatosti je jako každý jiný akcident o sobě jednoduchý. Kulatost není o sobě kulatá, nemá např. pravou a levou polovinu ap. Vlivem tělesa, tj. substance, která má určitou kvantitu, nabývá akcident kulatosti teprve částí, takže lze kulaté těleso rozdělit např. na dvě polokoule ap. Táž teplota se stává vlivem tělesa, které modifikuje, fyzickou entitou, a to takovou, která je s to modifikovat různé části tělesa v různém stupni intenzity. Podobá se trochu klavíristovi, který hraje pravou rukou silněji než levou.

Tolik prozatím k problematice akcidentů. Nyní k predikaci.

Slovesa „vypovídat“ lze užívat nejméně ve dvou významech: 1) „Vypovídat“ ve smyslu „přisuzovati“ něčemu něco. Tento význam slova mi tanul na mysl, když jsem v předchozích replikách mluvil o „vypovídání“. Je jasné, že v tomto smyslu lze vypovídat pouze jednu část výroku, totiž přísudek čili predikát, o druhé (o podmětu). 2) „Vypovídati“, ve smyslu „týkat se něčeho“. V tomto smyslu může něco „vypovídat“, tj. něčeho se týkat, celý výrok. Užijeme-li slovo „vypovídat“ v prvním smyslu, pak se ve výroku „Petr je vzdálen 1 km od vrcholu Sněžky“ vypovídá něco pouze o Petrovi. Užijeme-li téhož slovesa v druhém smyslu, pak uvedený výrok vypovídá nejen o Petrovi, ale i o Sněžce, o jejím vrcholu, o určitém vztahu atd.

O tento druhý význam však v naší diskusi nejde: v naší diskusi jde pouze o význam první. A zde je myslím jasné, že takto vypovídati lze pouze přísudek čili predikát o podmětu, a nikdy nelze vypovídat přísudek o nějakém jeho (jak se ve škole říká) rozvíjejícím členu, čili o nějaké jeho vlastní části (např. o onom „Sněžky“). Moje výtka vašemu rozboru tedy je, že děláte přísudek z určité části opravdového přísudku, z části, kterou však jako takovou nelze žádnému podmětu smysluplně přisuzovat. Vaše obrana toho rozboru nepřesvědčuje, protože spočívá na ekvivokaci slovesa „vypovídati“.

O dvojicích, trojicích ... n-ticích předmětů nelze v tom smyslu, který vám tane na mysl, vypovídat, podle mého mínění, vůbec nic (v jiném smyslu možná ano: „Manželé Havlovi jsou oba umělci“). Vypovídat lze zásadně o jednom předmětu, tj. o tom, který je denotován gramatickým podmětem. Výrok, v němž se takto něco vypovídá, se však může nadto týkat ještě jednoho nebo více předmětů dalších. Ve výroku „Praha je mezi Plzní a Brnem“ se něco vypovídá o Praze, výrok se však týká i Plzně a Brna.

Reálně existující vztahy jsou individua sui generis. Jako všechna individua mají metafyzické části. „Vzdálenost“ signifikuje mě ve stavu A určitého souboru individuálních vztahů. „Vzdálenost 1 km“ signifikuje předchozí mě v A doplněnou vymezení mě „1 km“. „Vzdálenost 1 km od K“ resp. „je vzálen 1 km od K“ je již úplně vymezená relativní vlastnost. Taková vlastnost je intencionálním jsoucem, v jehož

rámci je ovšem znižován reálný předmět, totiž K. Sémantika takových výrazů je tedy mutatis mutandis obdobná té, o níž jsme diskutovali již dříve v souvislosti s mě jiných typů individuí ve stavu A. Vaše otázka, jaká je syntax těchto výrazů mě uvádí trochu do rozpaků. Pokud jde o přirozený jazyk, je snad třeba hledat odpověď v gramatice, v oblasti nauky o rozvíjejících větných členech. Pokud jde o umělé jazyky logiky, zdá se mi, že se jedná o běžnou syntax výrazů predikátové logiky. Mám za to, že přijme-li logik ontologickou koncepci, kterou zastávám, nemusí v syntaxi jazyka, kterého užívá, nic změnit. Změnit musí pouze své sémantické resp. ontologické představy. To jsou ale otázky, v nichž si nejsem jist, a prosím proto spíše já vás, abyste posoudil, zda by bylo třeba v syntaxi výrazů predikátové logiky 1. řádu, jak ji pěkně vykládáte ve své nedávné knize, něco změnit, kdybyste přistoupil na mé ontologické stanovisko. Myslím, že byste nic měnit nemusil, ale netvrdím to. Formule $R(a, b)$ by pak prostě znamenala, že individuum a má relativní vlastnost R , v jejímž rámci je zmíněno b .

Poslední bod: Ve své výše zmíněné knize vysvětlujete, že binární predikát denotuje svou extenzi, tj. množinu všech uspořádaných dvojic $\langle a, b \rangle$, pro které platí, že a je ve vztahu R k b . Vezměme nyní jednu určitou dvojici zahrnutou do rozsahu $R(a, b)$. Zajímalo by mne, v čem vidíte onu její „uspořádanost“?

(34) CMOREJ, P.: Ak telesá, ktoré majú rozľahlé časti, nie sú jednoduché, tak z vášho tvrdenia, že „Některé akcidenty nabývají rozlehlé části vlivem tělesa, které modifikují“ mi vyplývá, že niektoré akcidenty nie sú jednoduché, čo očividne protirečí tvrdeniu, že všetky akcidenty sú jednoduché. Aby ste sa sporu vyhli, namiesto holdého slova „akcidenty“ ste vo svojom tvrdení o jednoduchosti všetkých akcidentov použili výraz „akcidenty o sobě“. Priznám sa, že neviem, čo sú akcidenty osebe. Ved' akcident nemožno oddeliť od substancie, ktorú modifikuje. (Tým nechcem povedať, že nemožno oddeliť pojem akcidentu od substancie či jej pojmu.) „Taková modifikace [t. j. akcident] nemůže existovat bez toho, co modifikuje“ (9. replika). Ak sa niektoré akcidenty „samy stávajú rozlehlými“ bez toho, že by pritom stratili svoju identitu (akcidentálnosť), tak nemožno tvrdiť, že všetky akcidenty sú jednoduché. Príklad s vodou sa mi nezdá dostatočne výstižný, pretože voda nie je akcident a existuje aj „o sobě“.

V tejto súvislosti ma zaujíma aj povaha modifikácie, nie však v zmysle akcidentu, ale vzťahu medzi akcidentom a substanciou, ktorú akcident modifikuje. O aký vzťah tu v prípade individuových akcidentov vlastne ide? Kauzálny? Pripustili ste, že existujú fyzické i nefyzické akcidenty a vzťahy patria k tým druhým. Ako však môžu – a v akom zmysle – modifikovať individua, keď to nie sú fyzické entity? Čo tu znamená „modifikovať“?

K vášmu chápaniu vypovedania a predikátu len toľko, že ak ich vymedzíme prvým z dvoch vami naznačených spôsobov, tak sa musíme zmieriť s tým, že „takto vypovídati lze pouze přísudek čili predikát o podmětu, a nikdy nelze vypovídati přísudek o nějakém jeho... rozvíjejícím členu“. Pravda, rozumiem tomu tak, že prísudok vypovedá len o *objekte* označenom podmetom vety, a nie o *samom podmete* (teda jazykovom výraze). K prijatiu tohto ponímania predikátu a vypovedania vás vedú isté intuície spojené s používaním slov „predikát“ a „vypovedať“ v gramatike a prirodze-

nom jazyku, čo plne chápem a rešpektujem. Otázka však je, do akej miery je účelné tieto intuície v plnej miere akceptovať. Myslím, že existujú príklady, ktorými ich možno spochybníť. Podľa vás výrok „Ján je bratom Petra“ vypovedá iba o Jánovi a výrok „Peter je bratom Jána“ len o Petrovi. Pritom ich význam je v podstate ten istý a z prvého výroku vyplýva druhý a naopak. Navyše v prirodzenom jazyku môžeme ktorýkoľvek z nich nahradiť vetou „Ján a Peter sú bratia“, ktorá má ten istý význam ako prvý a druhý výrok. Nemyslíte, že v tejto vete sa vypovedá o oboch bratoch, a to v intuitívnom zmysle slova „vypovedať“? Prečo potom máme trvať na tom, že každý z prvých dvoch výrokov vypovedá iba o osobe, ktorá zodpovedá ich gramatickému podmetu? Trochu iná situácia nastáva v úsudku, v ktorom sa z výrokov „Ján je starší ako Peter“, „Peter je starší ako Jozef“ odvodzuje záver „Ján je starší ako Jozef“. Platnosť tohto úsudku sa zakladá na tranzitívnosti vzťahu byť starší. Myslím, že záver tu vyplýva z premis vďaka tomu, že obidve premisy vypovedajú aj o Petrovi.

Mimochodom, aké akcidenty by ste pripísali Jánovi a Petrovi so zreteľom na to, že sú bratia? Akými výrazmi by ste ich vyjadrili? Mne totiž prichádzajú na um iba výrazy signifikujúce vzťažné vlastnosti. V prvom odseku 32. repliky som vám položil otázku, či Aristotelov pojem vzťahu, teda akcidentu istého druhu, by sa nedal explikovať ako vzťažná vlastnosť, na ktorú ste mi neodpovedali. Keďže teraz už viem, že akcidentálne vzťahy nie sú fyzické entity, som ešte náchylnejší pokladať ich za vzťažné vlastnosti. Existujú nejaké zásadné výhrady proti takej explikácii vzťahových akcidentov? Alebo ju nemôžete prijať len preto, že akcidenty sú individuá a vlastnosti rýdzo intencionálne entity?

K zopakovaniu mojej otázky ma povzbudilo aj vaše tvrdenie, že keby som akceptoval vaše ontologické stanovisko, pravdepodobne by som nemusel na syntaxi jazyka 1. rádu nič meniť a že formula $R(a, b)$ by znamenala, že individuum a má relatívnu vlastnosť R , „v jejímž rámci je zmíneno b “. Myslím, že bez istých zmien v syntaxi a sémantike jazyka vašej koncepcie by sa to nezaobišlo. Po prvé, všetky predikáty by mali byť – ak vám dobre rozumiem – jednoargumentové. Po druhé, potrebovali by ste inú kategorizáciu výrazov a im zodpovedajúcich entít. Po tretie, pri formulách tvaru $R(a_1, \dots, a_n)$, v ktorých $n \geq 2$, nestačí zmeniť ich čítanie, pretože samo R nesignifikuje vlastnosť, ale vzťah. Vlastnosť signifikuje až výraz, ktorý z neho dostaneme pomocou lambda operátora, premennej a a formy $R(x, a_2, \dots, a_n)$ (prípadne formy, v ktorej by premenná nahradzovala niektorú z ostatných individuových konštánt). Vy by ste to všetko asi chceli obísť zavedením jednoargumentových predikátov, v ktorých sa okrem R vyskytujú aj parametre $a_2, \dots, a_n$ (prípadne iné). Lenže tým sa nezbavíte problému, ako interpretovať „ R “, samo osebe to totiž nie je jednoargumentový, ale n -argumentový predikát. Nie je vylúčené, že pri konštrukcii jazyka vyhovujúceho vašej teórii narazíte aj na iné problémy. Aby sme zasa neodbočili od hlavnej témy nášho dialógu, navrhujem vrátiť sa k akcidentom.

Vzťahom sa často pripisujú rôzne vlastnosti, napríklad reflexívnosť, symetrickosť, tranzitívnosť a pod. Nemyslím si, že sa to robí iba v logike. Obávam sa však, že o akcidentálnych vzťahoch to povedať nemožno. Napríklad vzťah byť 1 km vzdialený od je symetrický, ale dištančný vzťah Petra k vrcholu Snežky ani dištančný vzťah Snežky k Petrovi, o ktorých ste sa zmienili v replike 30, túto vlastnosť nemá.

Neviem, či má vôbec zmysel im ju pripísať. Na záver ešte dodávam, že vo výrazoch „dištančný vzťah Petra k vrcholu Snežky“, „dištančný vzťah Snežky k Petrovi“ chýba určenie vzdialenosti, takže neviem, či ich možno pokladať za prameňané vyjadrenia akcidentov, ktoré ste mali na mysli.

(34) SOUSEDÍK, S.: a) Píšete, že nevíte, čo jsou akcidenty o sobě. Vysvětlím to: Je-li x libovolný individuální akcident, pak akcident x o sobě je soubor jeho pravých metafyzických částí. Takový soubor jsme se dohodli nazývat esenci. Esenci můžeme uvažovat 1) ve stavu A (to je tzv. obecná esence a tudíž „pojem“), anebo 2) ve stavu K (to je tzv. individuální esence), anebo 3) jako absolutní subjekt společný individuální i obecné esenci. „Akcidentem o sobě“ rozumím, co je uvedeno pod č. 3). S použitím těchto definic

1) tvrdím: Akcident o sobě není fyzickou entitou. – Tvrzení je zřejmé tomu, kdo rozumí termínům.

2) tvrdím: Akcident o sobě se stane fyzickou entitou díky stavu K. Pravdivost tvrzení objasním příkladem. Mějme dvě nestejně velké, „skrz naskrz“ červené koule, větší kouli A, a menší kouli B. Akcident červenosti modifikující kouli A, má tutéž esenci, jako akcident modifikující kouli B, ale červenost koule A zaujímá větší prostor, než červenost koule B. Tato skutečnost nemá svůj původ („princip“) v akcidentu o sobě, nýbrž v kvantitě substance, kterou akcident modifikuje. – Tradice tuto skutečnost vyjadřuje formulí, že principem individuace akcidentů jsou „jejich“ substance. Tato individuační činnost substance vůči akcidentům se v aristotelské tradici pojímá jako zvláštní druh kauzality, totiž tzv. kauzalita materiální. – Tázete se ve své replice, v čem spočívá „modifikování“ substance vlivem akcidentu. Odpovídám: Spočívá v jiném typu kauzality, které se říká kauzalita formální. Jistě si ze studentských dob vzpomenete, že Aristoteles rozlišoval čtvery typ kauzality, účinnou, finální, materiální a formální. Pro materiální a formální příčiny je charakteristické, že nejsou adekvátně odlišné od svého účinku, nýbrž že jej vyvolávají tím, že se mu sdílejí. Více o tom v 2. knize Fyziky a v nepřehledně rozsáhlé literatuře sekundární.

b) Respektuji jako stoupenec deskriptivní metafyziky předteoretické poznání reality, jak je vyjadřuje náš přirozený jazyk. Myslím, že jsem již dříve řekl, že odchýlit se od tohoto poznání považuji při metafyzických úvahách za přípustné pouze ve zvláštních, dobře odůvodněných případech. K revizi našeho předteoretického poznání nedávám podle mého mínění dostatečný podnět pro potřeby formální logiky vytvořená (a v jejím rámci, jak ochotně připouštím, užitečná) reformulace výroků typu „Karel miluje Helenu“ na $R(a, b)$. Tato reformulace z filosofického hlediska zakrývá ontologickou povahu vztahů: Vzbuzuje totiž iluzi, že se zde něco vypořádá o dvou individuích. Ontologie vztahů však musí vycházet z toho, co nám o nich prozrazuje přirozený jazyk, a nikoli ze sugescí vycházejících z jeho umělých adaptací vytvořených pro „pohodlí“ formálních logiků. Ontologie na takových adaptacích budovaná by se podobala zoologii vycházející z obrazů zvířat, jaké malují naši surrealističtí výtvarníci.

Vy proti tomu v podstatě namítáte, že pokud jde o vztahy, je přirozený jazyk přece jen třeba poněkud revidovat a uvádíte ve prospěch svého mínění několik příkladů:

1) Je-li Petr bratrem Jana, plyne z toho (nikoli formálně logicky, nýbrž díky esenci daného vztahu) že i Jan je bratrem Petra. Odpověď: Nenaházím, proč by toto mělo mluvit proti pojetí, že se jedná o dva individuálně (nikoli však esenciálně) odlišné vztahy. To, že jeden z těchto vztahů nutně provází druhý, je nutné de re, nikoli de dicto.

2) Výrok „Jan a Petr jsou bratři“, který uvádíte, je dvojznačný. Může znamenat „Jan a Petr jsou bratři např. Marie“, ale také „Jan a Petr jsou navzájem bratři“. V tomto druhém případě se podle mého jazykového citění jedná o zřejmou zkratku za výrok „Jan je bratr Petra a Petr je bratrem Jana“.

3) Vezměme úsudek: Jan je starší než Petr. Petr je starší než Josef. Ergo Jan je starší než Josef. Říkáte, že závěr vyplývá z premis díky tomu, že obě dvě premisy vypovídají o Petrovi. Přesnější (třebaže zdlouhavější) by, myslím, bylo říci: Závěr vyplývá z premis, protože v první premise je zmíněn Petr, o němž se v druhé premise něco vypovídá. – Tato reformulace nemusí logikovi vadit, ale pro ontologii je důležitá, protože mu pomáhá řešit ontologickou (nikoli logickou!) otázku, jsou-li vztahy akcidenty či nikoli.

4) Děkuji vám za upozornění, že individuální vztah „Petrova vzdálenost 1 km od vrcholu Sněžky“ není symterický. Nikdy mě to nenapadlo, ale je tomu zřejmě tak. Ze své strany bych upozornil, že abstrakcí z tohoto vztahu získaná esence „vzdálenost 1 km od“ již symetrická je. Naznačuje to, že je asi symetričnost vlastností druhého řádu

c) U (binárních) vztahů musíme rozlišovat 1) První člen vztahu, 2) druhý člen vztahu, 3) základ vztahu, 4) sám vztah. Základ vztahu je často něco nerelativního (např. nějaký nerelativní akcident), který je v prvním členu vztahu a bez něhož vztah nemůže existovat. Je-li např. zežloutlé jablko podobné citronu, je základem vztahu podobnosti žlutá barva jablka. Je-li Jan otec Petra, je základem vztahu otcovství plodivá činnost Jana. Je-li jeden kus měděného drátu delší než druhý, je základem vztahu kvantita prvního drátu atd. Někteří nominalisté se domnívají, že se individuální vztah sám neliší věcně od svého základu. Budu v diskusi s vámi (dostaneme-li se k tomu) hájit tezi, že vztahuje-li se např. zežloutlé jablko k citronu na základě své barvy vztahem podobnosti, je tato podobnost akcident, jenž „inheruje“ v jablku a je reálně odlišný od svého základu, tj. od žluté barvy jablka.

Po tomto dlouhém úvodu k vaší otázce: Je-li Jan bratrem Petra, je základem vztahu cosi nevztažného v Janovi (asi něco z oblasti molekulární biologie, snad nějaký genetický kod). Vztah sám je akcident zvaný „bratrství“. Vlivem Janovy individuálnosti je tento jeho vztah k Petrovi individuální: Janovo bratrství vůči Petrovi je tedy jiné individuální bratrství než Prokopovo bratrství vůči Kateřině.

(35) CMOREJ, P.: Ad a) Metafyzické části ste v replike 9 charakterizovali ako „velice odlišné od částí fyzických“. Akcident osebe vymedzujete ako súbor jeho pravých metafyzických částí. Tento súbor je vlastne množina, teda ideálna entita obsahujúca nefyzické, ideálne predmety ako svoje prvky. So zreteľom na abstraktnú, ideálnu povahu jej prvkov by sme mohli povedať, že ide o abstraktnú entitu „2. rádu“ (a možno aj vyššieho, čo závisí od rádu jej prvkov). Vo svojom druhom tvrdení o akcidentoch nepriamo konštatujete, že táto entita, t. j. akcident osebe, sa v stave K stáva fyzickou entitou. Ako viete, zastávam názor, že to nie je možné, pretože žiadna

množina sa nemôže stať fyzickým predmetom. Ako som už povedal v inej súvislosti (13. replika), medzi ideálnymi a fyzickým predmetmi je priepastný rozdiel a to isté platí aj o množinách a fyzických predmetoch. Akcident osebe by sa „mohol“ stať fyzickou entitou iba za cenu straty svojej identity, preto si myslím, že pojem akcidentu osebe v stave K je *contradictio in adiecto*. Z vašich formulácií mi nie je celkom jasné, či akcident X osebe sa v stave K mení na entitu, ktorá už nie je akcidentom X osebe, a teda X stráca pritom svoju identitu, alebo si ju naďalej zachováva. Zdá sa, že podľa vás X nestráca svoju totožnosť, čo nepokladám za možné, pretože množina sa nemôže zmeniť na nemnožinovú entitu a zostať množinou. Zmenu súboru pravých metafyzických častí na fyzickú entitu teda pokladám za nemožnú bez ohľadu na to, či fyzická entita, na ktorú sa akcident X osebe „díky stavu K“ podľa vás zmení, je alebo nie je totožná s pôvodným akcidentom X.

Na môj názor o odlišnosti fyzických entít od ideálnych ste v replike 13 reagovali poznámkou, že „rozdíl mezi fyzickými a abstraktními předměty není principiální“. Myslím, že aj keby nebol principiálny, neoprávňovalo by nás to *stotožňovať* fyzické predmety s abstraktnými, resp. tvrdiť, že abstraktné predmety sa môžu meniť na fyzické (aj keď ide o akcidenty). „Principiálny rozdiel“ nie je ani medzi V. Klausom a M. Zemanom, z čoho však nevyplýva, že V. Klaus sa môže stať Zemanom. Len tak mimochodom poznamenávam, že mám isté pochybnosti o tom, či vaše fyzické akcidenty sú naozaj fyzické entity, ale musím o tom ešte pouvažovať. Predpokladám však, že akcidenty *osebe* aj vy pokladáte za abstraktné entity.

O abstraktnosti akcidentu *osebe* svedčí i váš príklad, v ktorom dva rôzne fyzické akcidenty – červenosť gule A a červenosť gule B – majú tú istú esenciu, t. j. ten istý súbor pravých metafyzických častí. Mám tomu rozumieť tak, že ten istý akcident *osebe* sa tu v jednom prípade stáva (resp. je) červenosťou gule A a v druhom prípade červenosťou gule B? Podľa všetkého áno. Potom ten istý súbor metafyzických častí sa tu mení dokonca na dve rôzne fyzické entity a zrejme sa môže zmeniť aj na neobmedzené množstvo ďalších akcidentov, na červenosť gule C, gule D atď. Nechápem však, prečo hovoríte, že akcident „o sobě *se stane* fyzickou entitou“ (kurzíva je moja), keď vo vašich príkladoch červenosť gule A aj červenosť gule B existujú zároveň s esenciou týchto akcidentov? Kde je tu nejaká *zmena* akcidentu osebe na fyzické entity? Nastáva azda vtedy, keď maľujeme gule na červeno? Čo sa stane s akcidentom osebe, keď niektorú červenú guľu zafarbíme na modro? A čo by sa stalo, keby sme na modro prefarbili všetky červené predmety? Prestal by existovať aj akcident červenosti osebe?

Ad b) V tomto bode tvrdíte, že reformulácia výroku „Karel miluje Helenu“ v podobe R(a, b) zakrýva ontologickú povahu vzťahov, lebo vzbudzuje ilúziu, že „se zde něco vypovídá o dvou individuích“. Ja to vidím zasa tak, že práve táto reformulácia odkrýva povahu vzťahov a navyše aspoň nepriamo naznačuje, že vzťahy v aristotelovskom zmysle slova by sme mohli pokladať za vzťahné vlastnosti (aspoň zatiaľ sa mi to zdá). Neviem, prečo si myslíte, že prirodzený jazyk sa *jednoznačne* prikláňa k aristotelovskej ontológii vzťahov. Čo v prirodzenom jazyku svedčí o tom, že vo výroku „Karel miluje Helenu“ sa vypovedá len o Karlovi a vo výroku „Helena miluje

Karla" len o Helene? Aké fakty týkajúce sa prirodzeného jazyka to potvrdzujú? Minule som síce pripustil, že „isté intuície spojené s používaním slov ‚predikát‘ a ‚vypovedať‘ v gramatike a prirodzenom jazyku“ podporujú vaše chápanie vypovedania, nenazdávam sa však – čo som tiež naznačil –, že tieto intuície sú jednoznačné a v plnej zhode s používaním slova „vypovedať“ vo všetkých kontextoch. Azda viac než prirodzený jazyk sám osebe by nám mohli povedať jeho používatelia. Som presvedčený, že keby sme sa vyše tisícky respondentov opýtali, či výrok „Karel miluje Helenu“ vypovedá o Karlovi alebo o ňom i Helene, aspoň polovica opýtaných by odpovedala, že vypovedá o obidvoch. V príklone k vašej odpovedi silnejšiu rolu než prirodzený jazyk zohráva podľa mňa aristotelovská, subjekt-predikátová analýza jazyka, ktorú prebrali aj lingvisti. Moderní logici neuprednostňujú druhú odpoveď kvôli nejakému „pohodlí“, ale preto, že si ju vynucuje adekvátna analýza nespočetného počtu rôznych úsudkov.

Ad 1) Mojmím cieľom bolo ukázať, že v obidvoch výrokoch „Ján je bratom Petra“, „Peter je bratom Jána“ sa vypovedá o Jánovi aj o Petrovi, pretože z prvého vyplýva druhý a naopak. Sú to dva analyticky ekvivalentné výroky, ktoré môžeme analyzovať dvojako: jednak ako výroky, v ktorých sa v jednom Jánovi, v druhom Petrovi pripisuje vzťahná vlastnosť, jednak ako výroky, v ktorých sa konštatuje, že Ján a Peter sú bratia. V prvom prípade je reč o dvoch vzťahných vlastnostiach, ktoré považujete za vzťahy, a v druhom prípade o jednom a tom istom vzťahu byť bratom.

Ad 2) Pri výroku „Ján a Peter sú bratia“ som mal na mysli druhý z dvoch významov, ktoré spomínate (teda „navzájom bratia“). Súhlasím s tým, že ide o skratku vety „Ján je bratom Petra a Peter je bratom Jána“ (K), lenže z toho vyplýva, že vo výroku „Ján a Peter sú bratia“ sa vypovedá o Jánovi i Petrovi aj *vo vašom zmysle*, lebo v prvej zložke vety K sa vypovedá o Jánovi a v druhej zložke tej istej vety K sa vypovedá o Petrovi. Alebo by ste povedali, že konjunkcia vypovedá o X práve vtedy, keď o X vypovedajú obidve jej zložky? Potom by konjunkcia K nevypovedala ani o Jánovi, ani o Petrovi.

Ad 3) Vaša reformulácia môjho úsudku by logikovi nemusela „vadiť“, ste si však istý, že podobne možno reformulovať každý úsudok?

Ad 4) Nesymetrickosť významu zvratu „Petrova vzdialenosť 1 km od vrcholu Snežky“ svedčí podľa mňa o tom, že tento zvrat neoznačuje vzťah. Myslím, že to isté platí aj o ostatných zvratoch, ktoré interpretujete ako výrazy označujúce akcidentálne vzťahy. Domnievam sa, že to silne sponchybňuje vzťahový charakter príslušných akcidentov. Neviem, ako mám rozumieť vašej zmienke o esencii *vzdialenosť 1 km od*. Nie je to vzťah či relácia v zmysle prijatom v súčasnej logike (od jemnejších dištinkcií medzi nimi abstrahujem)?

Ad c) V akom zmysle tu používate výraz „binárny vzťah“? V akcidentálnom alebo v jednom z významov známych z logiky, v ktorej sa za binárny vzťah pokladá ľubovoľná množina usporiadaných dvojíc (extenzionálne chápanie) alebo funkcia, ktorá možným svetom alebo dvojiciam (možný svet, časový okamih) priraduje množiny usporiadaných dvojíc (intenzionálne chápanie)? Zo širšieho kontextu usudzujem, že na mysli ste mali akcidentálne chápané vzťahy. Lenže v takom prípade je dosť problematické hovoriť o členoch vzťahu, pretože nositeľom akcidentálneho vzťahu je iba jedna

entita, a to substancia. Pokiaľ ide o základ vzťahu, súhlasím s tým, že to môže byť niečo nerelatívne a že predmety často vstupujú do nejakého vzťahu podobnosti (v bežnom zmysle) práve preto, že majú isté spoločné vlastnosti. Nemyslím si však, že tak je to pri všetkých vzťahoch a že základom vzťahu je jednoznačne určený aj vzťah nositeľa základu k ostatným predmetom. Napríklad plodivá činnosť otca sama osebe ešte veľa neznamená: musí ju totiž vykonávať so ženou, ktorá je plodná a ktorá splodené dieťa aj donosí. Obdobne akcident podobnosti žltého jablka J k citrónu C „inheruje“ v jablku len vďaka tomu, že existuje citrón C žltej farby. Keby všetky citróny zozelenali, ale biochemické zloženie žltého jablka J by sa *vôbec nezmenilo*, čo by sa stalo so základom vzťahu jablka J k citrónu C, ktorý by zozelenal? Predmety môžu vstúpiť do istých vzťahov k iným objektom nielen preto, že v nich inherujú tie a tie akcidenty, ale aj preto, že ich širšie okolie a objekty v ňom prekonávajú isté zmeny.

Myslím, že výraz „bratstvo“ nemôže označovať vzťah vo vašom zmysle, pretože v ňom chýba určenie nositeľa akcidentu. Komu z našich protagonistov by ste bratstvo prisúdili, Jánovi, Petrovi alebo obidvom? Podľa mňa tento výraz označuje vzťah byť bratom v jeho bežnom logickom zmysle, a nie akcidentálny vzťah Jána k jeho bratovi Petrovi či Petra k Jánovi. Tvar „bratstvo“ používame hlavne vtedy, keď je subjektom výroku, v ktorom sa hovorí o nejakej vlastnosti vzťahu bratstvo v bežnom zmysle alebo o jeho vzťahu k iným entitám. Bratstvo nie je akcidentom, je ním skôr bratstvo voči Petrovi, ba vlastne ani ono, lebo bratom Petra môže byť aj niekto iný než Ján a nositeľom akcidentu je vždy nanajvýš alebo presne jedno individuum. Na základe vašich úvah o akcidentálnych vzťahoch usudzujem, že takým akcidentom je Jánovo bratstvo voči Petrovi.

Tým som sa dostal k problému presného označovania vzťahových akcidentov, na ktorý narážam vo vašich replikách už dlhší čas. Ktorý z nasledujúcich výrazov označuje vzťahový akcident najpresnejšie: „bratstvo“, „bratstvo voči Petrovi“ či „Jánovo bratstvo voči Petrovi“? Zdá sa, že posledný. Lenže ako by mal vyzerať výrok, v ktorom sa jemu zodpovedajúci akcident pripisuje Jánovi? Azda ako veta „Ján má akcident Jánovho bratstva voči Petrovi“? Z naznačených dôvodov sa totiž obávam, že vo vete „Ján je bratom Petra“ – ktorú by ste použili na vyjadrenie skutočnosti, že akcidentom Jána je byť bratom Petra – sa Jánovi predikuje iba vzťažná vlastnosť byť bratom Petra, ktorú môže mať aj Petrov druhý brat Jozef.

(35) SOUSEDÍK, S.: K vašemu bodu a): Říkáte, že vymezil-li jsem akcident o sobě jako soubor pravých metafyzických částí uvažovaný jako absolutní subjekt, vymezil jsem jej vlastně jako určitou množinu, a ukazujete pak, že to vede k absurdním důsledkům. Chyba této vaší argumentace spočívá podle mého mínění v tom, že jste nevzal v úvahu, že žádný soubor měč uvažovaný jako absolutní subjekt nemůže být množinou. Takový subjekt – jak jsem v průběhu naší diskuse vícekrát zdůraznil – není totiž pozitivně ani jeden ani mnohý, takže nesplňuje zásadu extenzionality. Nemůže být tudíž považován za množinu.

Původ nedorozumění spočívá pravděpodobně v mnou použitím slově „soubor“, jež asi považujete za synonymní s výrazem „množina“. Ve skutečnosti má „soubor“ širší význam než „množina“. Množina je soubor, který splňuje podmínku extenziona-

lity. Jsou ale přece také soubory, které ji zřejmě nesplňují, např. baletní *soubor* Slovenského národního divadla.

Mimochodem poznamenávám: Nesdílím vaše přesvědčení, že jsou množiny abstraktní předměty odlišné od svých prvků. Zastávám názor, že množiny nejsou nezávislé na našem poznání nic víc, než jejich prvky. Nemyslím si však, že by bylo vhodné nyní o tom diskutovat, byla by to zbytečná odbočka.

Nyní ještě k vašim otázkám:

Akcident červenosti o sobě je fyzickou entitou teprve tehdy, když existuje nějaký červený předmět.

Když nějakou červenou kouli přebarvíte na modro, ale ve světě zbývají nějaké jiné červené předměty, tak se s akcidentem o sobě nestane vůbec nic. Kdybyste přebarvil všechny červené předměty na modro, vyskytoval by se akcident o sobě pouze v rámci našeho pojmu „červený“. Zde se těší pozitivní jednotě, za níž vděčí stavu abstrakce.

Kdybyste po přebarvení všech červených předmětů na modro vysílením zemřel, a spolu s vámi i všechny rozumem obdařené bytosti, pak by akcident červenosti o sobě vůbec přestal existovat, tj. neexistoval by ani intencionálně (v rámci příslušného pojmu) ani reálně (v rámci nějakých individuí).

K bodu b), c):

Vaše připomínky a otázky obsažené v bodu b.c spolu souvisí, a pokusím se na ně proto dát souhrnnou odpověď. Stranou ponechám pouze vaše postřehy týkající se základu vztahů. Co v té souvislosti říkáte, je totiž podle mého mínění zcela správné, bylo to ostatně vše systematicky vyloženo již i starými autory. – Nyní však k věci:

Ve výroci typu $R(a,b)$, tedy např. „Petr je větší než Eva“, **se mluví** o dvou individuích a,b , ale mluví se tu o nich nikoli stejným, nýbrž různým způsobem: Individuu a **se připisuje** nějaká vztahová vlastnost (Petrovi se připisuje vlastnost „být větší než Eva“), kdežto individuum b je v rámci této vlastnosti pouze **zmiňováno**. „Připisovati někomu něco“ a „zmiňovat něco“ jsou tedy dva různé způsoby, jimiž lze ve výroku „mluvit“ o individuích. V logickém zápisu $R(a, b)$ se různost těchto způsobů, jimiž lze ve výroku mluvit o individuích, *zdánlivě* nivelizuje, takže si jí většina lidí nepovšimne. Říkám „zdánlivě“, protože ve skutečnosti je tu tato různost nenápadným způsobem přítomna v předpokladu, že $R(a, b)$ je pravdivý, jen je-li dvojice (a, b) určitým způsobem „uspořádána“.

Dovolte mi nyní malou, ale možná ne nedůležitou odbočku. Položil jsem vám vícekrát otázku, v čem spočívá „uspořádanost“ jednotlivých dvojic (obecně: n -tic), jejichž množina je denotátem určitého dvou (resp. n -) argumentového predikátu? Chtěl jsem od vás vědět, jak poznáme, že je určitá dvojice uspořádána tak, že do oné množiny náleží? Uspořádanost je sama určitý vztah. Mám mít za to, že podmínkou, aby dvojice a, b náležela do relace např. „větší než“ je, aby náležela do relace „správné uspořádanosti“? A jak mám zjistit, zda do ní náleží?

Na tu otázku jsem od vás neobdržel odpověď, pokusím se proto odpovědět sám: Uspořádanost dvojice nemůže spočívat v ničem jiném, než že první člen vztahu je ten, jemuž se přisuzuje příslušná vztahová vlastnost, kdežto druhý je ten, jenž je v rámci přisuzované vlastnosti pouze zmiňován. Mějme pravdivou větu „Petr je větší než

Eva". Jak musí být Petr, Eva uspořádání, aby náleželi do relace „větší než"? Musí být uspořádání tak, že Petr je ten, jemuž je přisuzována vlastnost „být větší než Eva", kdežto Eva je v rámci té vlastnosti pouze zmiňována. Petr se tedy vztahuje k Evě jako k osobě zmiňované ve vlastnosti, které je nositelem.. V tom spočívá ona „uspořádanost". Přšeme-li na papíře slovo „Petr" před slovo „Eva" je to přece pouhá konvence – mohli bychom se klidně shodnout na opačné.

Můžete udat něco jiného, v čem by uspořádanost spočívala? Pochybuji. Spočívá-li však uspořádanost právě v tomto, je rozdíl mezi vztahy a vztahovými vlastnostmi pouhou fikcí. Ukazuje se totiž, že vztahy jsou jen kamuflovanými vztahovými vlastnostmi.

Vracím se po této odbočce k svému přerušnému výkladu. Aristoteles rozlišuje v Kategoriích věci, které v substanci jsou, od věcí které se substanci připsují.

Věci, které v substanci jsou, existují reálně a říká se jim akcidenty. Akcidenty jsou dvojí, absolutní, které má substance bez ohledu na něco jiného, a relativní, které má substance pouze se zřetelem na jinou substanci. Akcidenty nelze vypovídat o substancích.

Věci, které se o substanci vypovídají, existují intencionálně a můžeme jim říkat (v širokém smyslu) vlastnosti. Vlastnosti jsou absolutní a relativní. Vlastnosti vznikají určitou mentální adaptací reálných jsoucen. Jsou-li takto adaptována jsoucna absolutní (tj. jednotlivé substance a jednotlivé absolutní akcidenty) vznikají absolutní vlastnosti, mentální adaptací relativních jsoucen (tj. relativních akcidentů) vznikají relativní vlastnosti. „Mentální adaptací" rozumím to, že jsou vlastnosti koncipovány na základě metafyzických částí, reálně existujících substancí a akcidentů (k nimž náleží i individuální vztahy).

Připojuji přehled některých důležitých příkladů, jak se ty věci vyjadřují přirozeným jazykem:

Sokrates (vlastní jméno individua substance).

člověk, živočich, substance (jména tří vlastností Sokrata),

Sokratova statečnost (jméno individua, individuálního akcidentu),

Oblomovština (lze chápat jako vlastní jméno individuálního akcidentu),

ctnost, dispozice, kvalita (jména tří vlastností Sokratovy statečnosti).

Sokrates je člověk. (Singulární výrok vyjadřující esenciální predikaci),

Sokratova statečnost je ctnost. (Singulární výrok vyjadřující esenciální predikaci),

Sokrates je statečný. (Singulární výrok vyjadřující akcidentální predikaci).

Janovo bratrství vůči Petrovi (jméno individuálního vztahu),

(něčí) bratrství vůči Petrovi (jméno vlastnosti Janova bratrství vůči Petrovi),

(něčí) bratrství (vůči někomu) (jméno obecnější vlastnosti Janova bratrství vůči Petrovi),

(něčí) příbuznost (vůči někomu) (dtto),

(Něčí) vztah (vůči někomu) (dtto),

Janovo bratrství vůči Petrovi je vztah. (Singulární výrok vyjadřující esenciální predikaci).

Jan je bratrem Petra (Singulární výrok vyjadřující akcidentální predikaci).

(36) CMOREJ, P.: Najprv by som chcel osobitne zdôrazniť záver, ku ktorému som prišiel v posledných dvoch odsekoch predchádzajúcej repliky, a tým odvolať svoju pôvodnú hypotézu, že akcidenty sú vzťažné vlastnosti. Zväzka k nej najmä váš spôsob pripisovania akcidentov substanciám pomocou predikátov signifikujúcich vzťažné vlastnosti. Táto hypotéza je však neakceptovateľná, a to z viacerých dôvodov. Predpokladám, že vy ste ju nechceli prijať – čo prezrádzalo vaše mlčanie na moju otázku – z ontologických dôvodov. Uvedomoval som si to, ale bol som náchylný niektoré z vašich ontologických predpokladov odmietnuť. Pre zavrnutie tejto hypotézy existuje však aj iný dôvod: keby sme akcidenty stotožnili so vzťažnými vlastnosťami, museli by sme prijať aj dôsledok, že niektoré akcidenty prislúchajú viacerým substanciám, čo protirečí vášmu a zrejme aj Aristotelovmu chápaniu akcidentu ako entity, ktorá modifikuje presne *jednu* substanciu. Prijat' spomenutú hypotézu by znamenalo ohroziť konzistentnosť vášho systému.

Ako som raz už konštatoval, subjekt, ktorý nie je ani jeden, ani mnohý, je pre mňa logickou i ontologickou záhadou. Pre mňa to nie je súbor v žiadnom mne známom zmysle. Máte pravdu, že slovo „súbor“ pokladám – v zhode s mnohými autormi, ktorí uvádzajú čitateľa do sveta teórie množín – , za synonymný s výrazom „množina“. Netvrdím však, že to je jeho jediný význam, a súhlasím s tým, že baletný súbor Slovenského národného divadla nie je súbor v tomto zmysle. Podľa mňa je to skôr vlastnosť množín prislúchajúca spravidla jednej množine (SND by však mohlo mať viacej baletných súborov), ktorou môžu byť v rôznych časových intervaloch rôzne množiny. Možno ho pokladať aj za množinový koncept, teda za parciálnu funkciu, ktorá dvojici (možný svet, časový okamih) priradí množinu osôb, ktoré v danom svete a čase tvoria baletný súbor SND. Existuje aj tretie chápanie, podľa ktorého významom výrazu „baletný súbor SND“ je istá konštrukcia v Tichého zmysle (či pojem v Maternovom zmysle), a nevylučujem, že aj ďalšie. Predpokladám, že o výbere prameňaného chápania baletného súboru môže rozhodnúť až kontext.

Nazdávam sa, že pod množinou rozumiete niečo iné ako štandardná teória množín. Do množiny obsahujúcej ako svoje prvky iba určité auto a a budík b , ktorý si v ňom náhodou zabudol jeho majiteľ, patria presne dva prvky: auto a a budík b . Jeho podmnožinami sú len $\{a\}$, $\{b\}$, $\{a, b\}$ a prázdna množina.

Žiadna súčiastka ani množina súčiastok auta a či budíka b nepatrí do množiny $\{a, b\}$, a to ani ako jej prvok, ani ako jej podmnožina. Na druhej strane každá súčiastka a každá jej časť je časťou fyzického agregátu, ktorý tvorí auto a s budíkom b . To isté platí o ľubovoľnom súbore – vo vašom zmysle – súčiastok auta a a budíka b . Pravda, v tomto prípade byť časťou znamená niečo iné ako byť prvkom alebo byť podmnožinou. Auto nie je množina a množina jeho súčiastok nie je auto. Keď auto rozoberieme na jednotlivé súčiastky, ktoré použijeme ako náhradné diely pri oprave iných áut, na rozdiel od množiny jeho súčiastok auto a prestane existovať. Medzi množinou $\{a, b\}$ a fyzickým agregátom utvoreným z a a b je ešte jeden významný rozdiel. Okrem množiny $\{a, b\}$ existuje od nej *odlišná* množina všetkých jej podmnožín S_1 , ďalej množina S_2 všetkých podmnožín množiny S_1 , množina S_3 všetkých podmnožín množiny S_2 atď. do nekonečna, pričom pre každé i odlišné od j platí, že S_i

$\neq S_j$, Možno azda z fyzického agregátu podobným spôsobom skonštruovať nekonečne mnoho rôznych fyzických predmetov?

Rozdiel medzi vašim pripisovaním vzťažnej vlastnosti nejakému predmetu a zmieňovaním sa o inom predmete „v rámci této vlastnosti“ sa v zápise $R(a, b)$ naozaj „nivelizuje“ (či skôr – ako by možno povedal mladý L. Wittgenstein – neukazuje), pretože v ňom sa nehovorí o vlastnosti, ale o vzťahu R. Nápadne však vystupuje v zápise $[\lambda x.R(x, b)](a)$, v ktorom sa konštatuje, že a má vzťažnú vlastnosť $[\lambda x.R(x, b)]$, podmienenú vzťahom R. To, čo hovoríte o „ $R(a, b)$ “, platí o zápise $[\lambda x.R(x, b)](a)$. Prirodzený jazyk *niekedy* neodlišuje jeden spôsob vyjadrovania od druhého (nivelizuje ich) alebo existenciu vzťahu R medzi a, b vyjadruje spôsobom, ktorý viedol k aristotelovskej teórii vzťahov chápaných ako akcidity, prípadne vzťažné vlastnosti. Moderná logika jedno od druhého striktné odlišuje. Vyplyvajúce výroky „Ján je starší ako Jozef“ (3) z výrokov „Ján je starší ako Peter“ (1), „Peter je starší ako Jozef“ (2) nevysvetlíme čírym odkazom na to, že Ján má vzťažnú vlastnosť byť starší ako Peter a Peter má vzťažnú vlastnosť byť starší ako Jozef. Pritom sa nezaobídeme bez objasnenia povahy týchto vlastností úzko spätých s významom výrazu „býť starší ako“, ktorým je známy tranzitívny vzťah. Je to práve tranzitívnosť tohto vzťahu, ktorou možno objasniť vyplyvanie výroku (3) z výrokov (1), (2). Nemôžem preto súhlasiť s vašim tvrdením, že „vztahy jsou jen kamuflovanými vztahovými vlastnostmi“ (predpokladám, že tu máte na mysli vzťažné, a nie vzťahové vlastnosti, t. j. vlastnosti vzťahov).

Ospravedlňujem sa, že som pozabudol odpovedať na vašu otázku, v čom spočíva usporiadanosť usporiadaných dvojíc. Dva razy som si na to spomenul až po odoslaní repliky a potom som na to pod tlakom problémov, ktoré sa mi zdali pre našu diskusiu dôležitejšie, zakaždým zabudol. Z vašich poznámok o usporiadanosti dvojíc súdim, že som význam vašej otázky povážlivo podcenil. Teraz vidím, kam ste ňou mierili a čo ste chceli svojou odpoveďou na ňu zdôvodniť, takže na záver sa pokúsím na ňu odpovedať.

Žiaľ, nemôžem súhlasiť s tvrdením, že usporiadanosť dvojice $\langle a, b \rangle$ spočíva v tom, že prvým členom je predmet, ktorému sa prisudzuje príslušná vzťažná vlastnosť a druhým členom je predmet, „jenž je v rámci prisuzovanej vlastnosti pouze zmiňován“. To je skôr dôsledok vášho chápania vzťahov a interpretácie výrokov tvaru $R(a, b)$. Usporiadanú dvojicu možno totiž vymedziť bez akejkoľvek zmienky o vlastnostiach a vzťahoch jej členov. V teórii množín sa usporiadaná dvojica $\langle a, b \rangle$ zvyčajne definuje ako množina $\{\{a\}, \{a, b\}\}$, z ktorej možno „vyčítať“, že jej prvým členom je prvok, ktorý patrí do jednoprvkovej aj do dvojprvkovej množiny a jej druhým členom prvok, ktorý patrí iba do dvojprvkovej množiny. Intuitívne to znamená, že usporiadaná dvojica je daná určením, z ktorého možno usúdiť, ktorý prvok je jej prvým a ktorý jej druhým členom. Tieto členy zaujímajú v dvojici úplne rovnocenné postavenie, úplne nezávislé od toho, ktorému z nich sa bude niečo pripisovať a o ktorom z nich sa budeme vo výroku iba zmieňovať. Množina *všetkých* usporiadaných dvojíc $\langle a, b \rangle$, v ktorých a je prvkom množiny A a b je prvkom množiny B, je známa ako karteziánsky súčin množín A, B a ľubovoľná podmnožina tohto súčinu ako binárna relácia medzi

prvkami množín A, B. Tá istá relácia môže byť rozsahom viacerých vzťahov, takže nemožno tvrdiť, že prvým členom jej dvojíc je predmet, ktorému sa pripisuje *určitá* vzťažná vlastnosť, lebo rôznymi vzťahmi sú určené rôzne vzťažné vlastnosti.

Rozsah binárneho vzťahu a usporiadanie jeho členov v dvojiciach sú podmienené povahou vzťahu. Napríklad rozsahom vzťahu byť *vyšší ako* je binárna relácia, t. j. množina dvojíc $\langle a, b \rangle$, v ktorých a je vyššie ako b . Tento vzťah si z karteziánskeho súčinu množín A, B vyberá práve množinu tých dvojíc $\langle a, b \rangle$, pre ktoré platí, že a je vyššie ako b . Množina týchto dvojíc existuje ako podmnožina karteziánskeho súčinu nezávisle od tohto vzťahu a v istom zmysle pred ním. Niekedy sa s týmto vzťahom stotožňuje, ale pri empirických vzťahoch, o ktoré ide aj vám, to nie je správne, pretože rozsah empirického vzťahu sa môže meniť bez toho, že by vzťah stratil svoju identitu. Myslím, že nezáleží na tom, v akom poradí sa členy usporiadaných dvojíc z rozsahu vzťahu uvádzajú v jazyku a v akom poradí sa vyskytujú vo výrokoch ich mená – to je naozaj konvencia. Môže to byť nielen poradie zľava doprava, sprava doľava, ale aj zhora nadol alebo zdola nahor. Pravda, v každom prípade treba stanoviť, či meno prvého člena je vpravo, vľavo, hore alebo dolu. Napríklad v jazykoch, v ktorých sa píše sprava doľava, sa meno prvého člena dvojice vyskytuje vpravo a meno druhého člena vľavo. Keďže usporiadanosť členov dvojíc nevidím v tom, že prvému členovi sa vo výroku $R(a, b)$ pripisuje vzťažná vlastnosť byť vo vzťahu R k b a o druhom člene sa tento výrok iba zmieňuje, nemôžem súhlasiť ani s názorom, že rozdiel medzi vzťahmi a vzťažnými vlastnosťami je čírou fikciou.

* * *

Mali by sme ešte o čom diskutovať, ale obmedzený rozsah rubriky venovanej dialógom nás núti našu diskusiu pomaly skončiť. Zabrala podstatne viac miesta než ktorýkoľvek iný dialóg doteraz uverejnený v *Organone F*. Pre mňa to bola predovšetkým diskusia, v ktorej som sa zoznamoval s novým pojmovým aparátom. Preniknúť doň nebolo pre mňa ľahké, pretože sa značne líši od tých, ktoré som už poznal, a navyše je dosť zložitý, čo mi jednotlivé repliky zamerané na parciálne otázky a pojmy spočiatku zakrývali. Porozumenie mi sťažovala aj skutočnosť, že niektoré z vašich termínov majú iný význam ako sa im pripisuje v logike alebo analytickej filozofii (napr. „časť“, „identita“ alebo „predikácia“). Nie vždy sa dali preložiť do jazyka, ktorý poznám. V nemalej miere to však boli práve tieto okolnosti, ktoré robili náš dialóg pre mňa zaujímavým a podnetným.

Neviem odhadnúť, do akej miery sa mi podarilo vašu teóriu adekvátne pochopiť. Usiloval som sa o to nielen otázkami, ale aj námietkami, po ktorých sa neraz ukázalo, že sa zakladali na nedorozumení. Isté nejasnosti a pochybnosti mám aj naďalej. Týkajú sa najmä chápania metafyzických častí, vzťahu byť časťou, pojmu časť a identity. Nemôžem akceptovať váš názor na možnosť zmeny abstraktných predmetov na fyzické (z bytia v stave A na bytie v stave K) ani pojem predmetu, ktorý nie je jeden ani mnohý. Z tohto pokračovania dialógu je azda zrejmé, že musím odmietnuť aj tézu o redukovateľnosti vzťahov na vzťažné vlastnosti. Na druhej strane nielen rešpektujem, ale aj oceňujem rozvíjanie teórie a sústavy pojmov, ktoré nám môžu pomôcť

lepiej pochopiť názory starovekých a stredovekých mysliteľov a môžu podnetne pôsobiť i na rozvoj nových koncepcií a pojmov súčasnej filozofie.

Na záver by som vás chcel poprosiť o poslednú repliku a niečo navyše. Nielen ja, ale i naši čitatelia by určite uvítali, keby ste k nej mohli pripojiť zoznam definícií, prípadne intuitívnych charakteristík nadôležitejších pojmov vašej teórie a zoznam jej kľúčových tvrdení, ktoré by čitateľom nášho dialógu pomohli bezpečnejšie a istejšie sa pohybovať v jej teréne.

(36) SOUSEDÍK, S.: Vaše obsažná odpoveď je vhodným záverom nášeho dlhého dialógu. Pripojím proto ze své strany již jen několik povšechných poznámek k otázce smyslu a významu naší diskuse.

Mnozí filosofující logikové zastávají dnes dualistickou („platonskou“) ontologii, jejíž soudobá podoba pochází hlavně od K. Gödela. Tato ontologie nebyla, pokud je mi známo, dosud soustavně vyložena a nevyjasněny zůstávají zejména její epistemologické předpoklady. Kdo se s ní chce v našem jazykovém prostředí seznámit, je odkázán na nesoustavné poznámky (někdy spíše jen narážky), které její stoupenci poskytují v rámci výkladů logických.

Pokouším se proti této vlivné ontologii zastávat jinou ontologickou koncepcí inspirovanou myšlenkovým odkazem Aristotelovým. Jsem přesvědčen, že „ideální“ či „abstraktní“ předměty, o nichž se v platonské ontologii mluví, existují pouze jako předměty rozumu (tj. intencionálně), a že k nim rozum dospívá nikoli intuicí, nýbrž určitou mentální adaptací jsoucí reálných. Zjednodušení, které aristotelická teorie ve srovnání s platonskou přináší, je ovšem vykoupeno tím, že je v jejím rámci třeba vysvětlit, jak rozum může ze jsoucí reálných získat poznání jsoucí intencionálních.

Tohoto námětu se týkala i převážná část naší diskuse. Měl jsem při ní ambici předvést vám aristotelicky orientovanou ontologii jako (přinejmenším) rovnorodou alternativu teorie platonské. Z vašich vyjádření vyplývá, že zdaleka ne vše se mi podařilo přesvědčivě vysvětlit tak, abych mohl být spokojen, nabyl jsem nicméně dojmu, že jedinou zcela zásadní překážkou k uznání aristotelické teorie za možnou alternativu k vám zastávané teorii platonské je pro vás nauka o absolutním subjektu, jmenovitě teze, že absolutní subjekt není ani jeden ani mnohý. Zde bych rád upozornil (v průběhu naší diskuse se k tomu nenaskytla příležitost), že problematika tohoto subjektu vyvolala u stoupců aristotelické filozofie velkou pozornost. Již na sklonku středověku byla vypracována dvě konkurující řešení, která si uchovávala význam vlastně až dodnes. Duns Scotus a jeho žáci rozlišovali větší a menší jednotu a připisovali onomu absolutnímu subjektu (na rozdíl od individuí) jednotu pouze menší. Tomisté naproti tomu rozlišovali pozitivní a negativní jednotu a soudili, že se absolutní subjekt vyznačuje jednotou pouze negativní. V průběhu naší diskuse jsem vždy tvrdil, že absolutní subjekt není **pozitivně** jeden. Tomu slůvku „pozitivně“ jsme však v naší diskusi nevěnovali bližší pozornost. Nevím, zda by pro vás bylo tomistické či scotistické řešení problému, kdybychom se k němu byli dostali, přijatelné, myslím si ale, že by vás snad zaujala propracovanost obou těchto vzájemně se vylučujících výkladů.

Je jasné, že aristotelovsky orientovaný filozof nepripustí ze svého stanoviska na poznání nezávislou existenci abstraktních předmětů jako je Pravda a Nepravda, a dalších, jejichž existence na těchto dvou závisí. Filozof toho zaměření nepripustí v té souvislosti ani na našem poznání nezávislou existenci množin: bude tvrdit, že např. z množiny uspořádaných dvojic reálně existujících individuí, existují v reálném světě právě jen tato individua, pro jejichž reálnou, na našem poznání nezávislou uspořádanost neplyne z toho, že si je my *představujeme* nějak uspořádaná, vůbec nic. Bylo pro mne poučné sledovat, jak se ve své poslední replice tam, kde objasňujete, co znamená ve vašem pojetí uspořádanost dvojic náležejících do nějaké relace, uchylujete k platonsky pojaté množině zvané „karteziánský součin“ a různým jejím podmnožinám (z nichž si ten který vztah „vybírám tu svou“) Kdybyste se (třeba jen na čas a hypoteticky) vzdal platonské ontologie, dal byste mi asi za pravdu, že nemáte jinou možnost než spolu s Aristotelem vysvětlit uspořádanost dvojic pomocí vztažných vlastností, a vztažné vlastnosti pomocí reálně existujících vztažných akcidentů. Mimochodem: nic podle mého mínění nebrání, abychom některé z těchto akcidentů nepovažovali za tranzitivní.

Domnívám se, že nedošlo-li mezi námi ke shodě, je to z důvodů výlučně ontologických, tedy s důvodů, které nemají s logikou jako takovou nic společné. Chtěl bych závěrem vyjádřit přesvědčení, že má-li být logika užitečná (jako organon) filozofovi, který uvažuje, pro kterou ontologickou teorii se má rozhodnout, musí být logika ontologicky neutrální.

Seznam tvrzení a definic (resp. „intuitivních“ charakteristik), jež jsem předložil v průběhu diskuse, připojuji v příloze. Ze stanovisek, které jsem v průběhu našeho dialogu formuloval, bych dnes jinak vysvětlil pojem agregátu.

Děkuji Vám za příležitost vyměňovat si s Vámi po tak dlouhou dobu názory. Umožnil jste mi, abych své stanovisko nejen prezentoval, ale díky vašim dobře cíleným otázkám i sám lépe poznal a prohloubil.

*Prof. Stanislav Sousedík
Slovenská 35
101 00 Praha 10*

*Pavel Cmorej
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19,
813 34 Bratislava
E-mail: filoorgi@savba.sk*

REVIDOVANÝ A DOPLNĚNÝ SEZNAM TVRZENÍ A DEFINIC
(latinské ekvivalenty uvedené v závorkách jsou míněny jako pomůcka k snazší orientaci čtenáře s historickými zájmy)

I

Def. 1. „Reálné” je to, co existuje nezávisle na tom, zda je či není předmětem našeho poznání.

Def. 2. „Intencionální” je to, co může existovat pouze jako předmět rozumu a jinak ne.

Def. 3. „Empirické” je to, co je smysly postižitelné.

Tvrzení 1.: Individua vyskytující se v empirickém světě jsou buď substance anebo akcidenty. Akcidenty „vymezují” substance.

Tvrzení 2.: Akcidenty jsou buď absolutní anebo vztažné.

Def. 4. Vztažným akcidentům lze také říkat „vztahy”.

Def. 5. Předpokládejme, že x , y , z jsou od sebe odlišné substance, a že r , s jsou od sebe odlišné vztahy takové, že mají tutéž esenci R , a že x se vztahuje k y na základě vztahu r , a y se vztahuje k z na základě vztahu s . Pak:

r je *tranzitivní* právě tehdy, jestliže se x vztahuje k z na základě vztahu r .

Poznámka: Srov. dále def. 10 a def. 14.

Vysvětlivka: Slovo „vztah” označuje akcident, „vztahovati se” vztažnou vlastnost.

Vysvětlivka: Je-li např. Petr větší než Eva a Eva větší než Jana, má Petr dvě vztažné vlastnosti „být větší než Eva” a „být větší než Jana” na základě jednoho vztahu (= vztahového akcidentu).

Def. 6. Mezi entitami F , G je dispoziční odlišnost (= *distinctio virtualis*) právě tehdy, když 1) mezi nimi není odlišnost reálná, a 2) F (resp. G) může být předmětem rozumu, aniž by zároveň předmětem rozumu bylo G (resp. F).

Tvrzení 3.: Individua mají metafyzické části (zkráceně: „mč” nebo „mčásti”) mezi nimiž je dispoziční odlišnost (distinkce).

Tvrzení 4.: Individua mají metafyzické části v závislosti na nějakém možném rozumu, ale nezávisle na jeho aktuální činnosti.

Tvrzení 5.: Mč F individua x je ve stavu konkrétnosti (zkráceně F je v K) právě tehdy, neliší-li se skutečně (= aktuálně) od libovolné jiné mč individua x .

Def. 7. Mč F individua x je ve stavu abstraktnosti (zkráceně: F je v A) právě tehdy, když: a) liší se skutečně (= aktuálně) od libovolné jiné mč individua x , a b) je-li s x oslabeně identická (viz níže def. 12).

Tvrzení 6.: Mě F existuje ve stavu K reálně, a ve stavu A intencionálně.

Tvrzení 7.: Výrok „táž metafyzická část F může být zároveň ve stavu K a ve stavu A“ není logicky sporný.

Def. 8. Mě F, G se liší odlišností intencionální (= distinctio rationis ratiocinatae) právě tehdy, je-li F ve stavu A a G ve stavu A, a není pravda, že $F = G$.

Tvrzení 8.: Mě individua se dělí na pravé a nepravé. Pravé se mohou vyskytovat zároveň ve stavu K a ve stavu A, nepravé části se mohou vyskytovat pouze ve stavu K.

Tvrzení 9.: Každé individuum má pouze jednu nepravou mě, tzv. individualitu.

Vysvětlivka: Individualita individua x díky své reálné totožnosti s pravými mě tohoto individua tyto mě individualizuje. Ocitne-li se-li se některá pravá část x ve stavu A, je její spojení s individualitou přerušeno, takže se stává obecnou (srov. tvrz. 11).

Def. 9. Individuální esence individua x je soubor jeho pravých mě v K.

Def. 10. Specifická esence (či krátce jen: esence) individua x je soubor jeho pravých mě v A.

Poznámka: Slovo „soubor“ tu užívám v širokém smyslu.

Def. 11. Absolutní subjekt (= natura secundum se, natura in statu indifferentiae) je to, co je společné mě F ve stavu K a ve stavu A.

Tvrzení 10.: Absolutní subjekt není pozitivně ani jeden ani mnohý.

Def. 12. Mě v A je oslabeně identická s individuem x právě tehdy, když x má nějakou mě ve stavu K takovou, že tato část má s F v A společný absolutní subjekt.

Vysvětlivka: Oslabená identita je dyadický vztah, jehož oborem je třída mě v A, a inverzním oborem třída individuí.

Tvrzení 11.: Je-li F mě v A, pak existuje nejméně jeden možný svět, v němž se vyskytuje počet $n > 1$ individuí takových, že je F s každým z nich oslabeně identická. Na základě této skutečnosti říkáme, že je mě F v A obecná.

II

Tvrzení 12.: Mě F substance x může být ve stavu A předmětem rozumu dvojím způsobem:

a) S vyloučením všech ostatních mč. které jsou s F ve stavu K v x reálně a aktuálně totožné. Mč. jež je předmětem rozumu tímto způsobem, nazýváám „mč v A”. Příklad: Živočišnost. Živočišnost je obecná (tzv. suppositio simplex).

b) Bez tohoto vyloučení. V tom případě je předmětem rozumu explicitně F a implicitně celé x. Příklad: Živočich. Tento kůň je živočich (tzv. suppositio realis).

Poznámka: Aby se mč F stala předmětem rozumu prvním, resp. druhým z uvedených způsobů, musí rozum vyvinout činnost, kterou aristotelská tradice nazývá abstractio formalis, resp. abstractio totalis.

Tvrzení 13.: Mč G absolutního akcidentu y, který vymezuje substanci x, může být ve stavu A předmětem rozumu trojím způsobem:

a) S vyloučením všech ostatních mč, které jsou ve stavu K s G v y reálně totožné a zároveň i s vyloučením substance x. Příklad: Ctnost. Ctnost je obecná.

b) S vyloučením substance x, ale bez vyloučení ostatních mč, které jsou ve stavu K s G v y reálně totožné. V tom případě je předmětem rozumu explicitně G a implicitně celé y. Příklad: Ctnost. Sokratova statečnost je ctnost.

c) Bez vyloučení kterékoliv mč, která je s G ve stavu K v y reálně totožná a bez vyloučení substance x. V tom případě je předmětem rozumu explicitně G a implicitně celé y, a celé x. Příklad: Ctnostný. Sokrates je ctnostný.

Tvrzení 14.: Mč R vztažného akcidentu r, který vymezuje substanci x vůči od ní reálně odlišné substanci y, může být ve stavu A předmětem rozumu nejméně trojím způsobem:

a) S vyloučením všech ostatních mč, které jsou s R v r reálně a aktuálně totožné, a zároveň i s vyloučením substancí x,y. Příklad: Podobnost. Podobnost je obecná.

b) S vyloučením substance x,y. V tom případě je R předmětem rozumu explicitně a ostatní s ním v r reálně a aktuálně totožné části implicitně. Příklad: Podobnost. Každá podobnost je vztah. Některá podobnost je nápadnější než jiná.

c) Bez jakéhokoli vyloučení. V tom případě je R a substance y předmětem rozumu explicitně, ostatní mč vztahu r, a substance x implicitně. Příklad: Podobný Petrovi. Jan je podobný Petrovi.

Def. 13. Je-li mč F substance x, resp. mč G absolutního akcidentu y, resp. mč R vztažného akcidentu r předmětem rozumu způsobem uvedeným v tvrzení 12 pod písmenem b, resp. v tvrzení 13 pod písmenem b anebo c, resp. v tvrzení 14 pod písmenem b, nazýváme ji *absolutní vlastnost*. Je-li mč R vztahu r předmětem rozumu způsobem uvedeným v tvrzení 14 pod písmenem c, nazýváme ji *vztažná vlastnost*.

Def. 14. Koncipovat vlastnost F (resp. G, resp. R) na základě mč F v K (resp. mč G v K, resp. mč R v K) znamená učinit tuto část předmětem rozumu některým ze způsobů uvedených v def. 13.

Tvrzení 15.: Přirozený jazyk disponuje do určitého stupně prostředky k vyjádření rozdílu mezi mčástmi v A na straně jedné, a vlastnostmi koncipovanými na základě těchto mčástí na straně druhé:

V případě, že je x substance, označujeme její mč v A často tzv. abstraktními jmény, např. „lidství“, „živočišnost“, „rozumovost“, „substancialita“ ap. Její vlastnosti označujeme korespondujícími tzv. jmény konkrétními, tedy např. „člověk“, „živočich“, „rozumový“, „substance“ ap.

V případě, že je y (absolutní anebo relativní) akcident, přirozený jazyk nerozlišuje mezi mč tohoto akcidentu v A a jeho vlastnostmi (v důsledku toho můžeme např. slovem „ctnost“ označovat jednak mč Sokratovy statečnosti anebo i její na základě této mč koncipovanou vlastnost). Rozlišit, v jakém významu je v takovém případě slova užito, je možné pouze s přihlédnutím ke kontextu (viz příklady v tvrzení 13 a 14).

Ve známých mi přirozených jazycích je často obtížné vytvořit ke jménům vlastností (zejména vztažných) abstraktní jména označující mč, na jejichž základě jsou tyto vlastnosti koncipovány: ke konkrétnímu (přídavnému) jménu „podobný“ máme sice abstraktní (podstatné) jméno „podobnost“, ale k „větší než“ a mnoha dalším nám již korespondující abstraktní jméno chybí.

Tvrzení 16.: Každá vlastnost je obecná podobně jako mč, na jejímž základě byla koncipována.

Poznámka: Vlastnosti jsou v důsledku své obecnosti o individuích „vypovídatelné“. Odtud tradiční název vlastnosti „praedicabile“.

Poznámka: Z uvedeného je patrné, proč bývá aristotelská teorie predikace charakterizována jako „identitní“. V pravdivých výrocích typu $F(a)$ se totiž podle této teorie F vztahuje k a určitým druhem identity, kterou by bylo možno nazývat „identitou implicitní“. Definovat implicitní identitu pomocí již podané definice oslabené, není snadné. Vztahem, jenž je vůči implicitní identitě inverzní, je známý vztah participace.

Tvrzení 17.: Singulární výroky týkající se reálného světa vyjadřují většinou jeden ze dvou typů predikace, které lze vymežit takto:

a) Při predikaci prvního typu se individu x přisuzuje vlastnost F koncipovaná na základě mčásti F , kterou má ve stavu K . Příklady: Sokrates je člověk. Sokratova statečnost je ctnost. Sokratova podobnost Koriskovi je vztah.

b) Při predikaci druhého typu je substanci x přisuzována (absolutní nebo relativní) vlastnost koncipovaná na základě mč, kterou má (absolutní anebo relativní) akcident y , který vymezuje substanci x . Příklady: Sokrates je statečný. Sokrates je podobný Koriskovi.

Def. 15. Predikace prvního typu se nazývá predikace esenciální.

Def. 16. Predikace druhého typu se nazývá predikace akcidentální.

Tvrzení 18.: Každá esenciální predikace vyjadřuje nutnost *de re*.

Tvrzení 19.: Některé akcidentální predikace vyjadřují nutnost de re, některé kontingenci.

Tvrzení 20.: Pravdivostní podmínky vyjadřující esenciální a akcidentální predikaci zní:

Singulární výrok vyjadřující *esenciální predikaci* je pravdivý právě tehdy, když a) existuje substance resp. akcident denotovaný jeho subjektem, a to v čase naznačeném časem slovesa a jeho příslovečným určením, a b) má-li tato substance resp. akcident tu mč ve stavu K, na jejímž základě je koncipována vlastnost signifikovaná jeho predikátem.

Singulární výrok vyjadřující *akcidentální predikaci* je pravdivý právě tehdy, když a) existuje substance x denotovaná jeho subjektem, a to v čase naznačeném časem slovesa a jeho příslovečným určením, a b) x je determinována absolutním akcidentem y, který má tu mč ve stavu K, na jejímž základě je koncipována vlastnost signifikovaná jeho predikátem. anebo x je determinována vůči jiné substanci z vztažným akcidentem r takovým, že r má tu mč ve stavu K, na jejímž základě je koncipována vztažná vlastnost, signifikovaná predikátem.

Stanislav Sousedík